

SZÜLETETT: 1900

Az Optimisták szerzője és szereplői emlékének

Felvezetés: Az alábbi fantázia – mintegy divertimento, a képzelet mulatsága – abból a feltevésből indul ki, hogy 1900-ban születtem. Az örökké izgató elképzelés, mi lett volna, ha... a történészek számára botrány, de enyhítő körülményként szolgálhat, hogy számunkra viszont az a meghökkentő, amit (nyilván elvétel!) a történészek produkálnak. Egyébként a módszertani mintát éppen Christopher Clarknak az I. világháború kitörését tárgyaló könyve nyújtja, amely figyelmet arra, hogy noha a történelem visszafelé mindig logikusnak tűnik, a jelent mindig tökéletes nyitottsággal éljük meg, mintegy *Alvajáró*ként, amit művének címe is sugall. Ezért, noha könnyű utólag ítélkezni egy adott kor szereplői, a tettek és nézetek fölött, de nem biztos, hogy sportszerű; magyarul, nem mindig *fair*. Egyáltalán, lehetséges-e *fair* módon ítélkezni a múltról? És fordítva is igaz: nem kifejezetten bölcs dolog régi eszményeket felmelegíteni, avagy korszakok újbóli eljövételét óhajtani...

Ám maradjunk a hipotetikus kérdésnél: Vajon milyen lett volna az életem, hogyan éltem volna meg például Magyarország történelmének egyik legvitatottabb időszakát, 1918–19 drámai fordulatait, ha semmiféle utólagos tudást és ítélkezést nem veszek figyelembe. Tegyük fel, hogy 1914 júniusában még vidám nagyfiú vagyok egy vidéki városban, izgatottan hívom meg legbarátibb osztálytársaimat a születésnapomra, szüleim

hűtött eperkrémmel kínálnak mindenkit, és még senki nem sejti, mi kezdődik alig néhány héten belül. Pár hónap, és édesapámat Montenegró hegyei közé viszik, hogy halhatatlan császári és királyi birodalmunkat a gonosz erőktől megvédje, majd két év múlva egy ágyúlövedék becsapódásától olyan halál- és egyéb sérüléseket szenvedjen, hogy utána már soha ne legyen olyan, mint annak előtte volt. Általában is minden megváltozott. Lassan, ám mindenki által érezhetően a bizonytalanság látszott eluralkodni.

Aztán 1917 végén az orosz forradalom, elmentmondásos hírek, ki a világvégét, ki a világ megváltását véli kiolvasni a bizonytalan sajtóhíradásokból és a frontkatonák elbeszéléseiből. Majd kiderül, a nagynémet császár sem ülhet oly magabiztosan a trónján. Nem csoda, hogy óriási izgalmak között érettségiznek 1918-ban, és lassan érik a felismerés, ami korábban elképzelhetetlen volt, hogy amint az öreg császár és király sem volt halhatatlan, az Osztrák–Magyar Monarchia sem biztos, hogy örökké fennmarad. Ami száz éven át szilárd volt, mint a Szent Szövetség, ma cseppfolyós és zavaros. Mindannyiunk égető kérdése lett: Mi lesz velünk – és mi lesz veled, Magyarország?

Az alábbi képzelt levél 1919 nyarán kelt, és talán ennyi elég is felvezetésként.

Drága barátaim, emlékeztek még, mi-csoda hatalmas kavarodás volt tavaly ilyenkor – az egyre aggasztóbb hírek a frontokról, az egyre gyakoribb beteg- és hullaszállító vonatok, eleinte csak éjjel, aztán gátlás nélkül nappal is, megkülönböztetni se lehetett, ki élő és ki nem. Az utcákon egyre nagyobb számban a csonka hadirokkantak. Ráadásul engem is fenyegetett a katonai behívó, és nem én voltam az egyedüli, akinek semmi affinitása nem volt a császári és királyi rendszer végóráiban úgynevezett hősi halált halni, vagy akár csak megcsonkulni érte. De aztán gyorsan pörögtek az események, és a forró nyarat még forróbb őszt követte. Az egész ország egy felbolydult méhkas, mindenki zúgolódik, és mindenütt tanácstalanság. A kétségek és a kétségbeesés hullá-

mai tornyosulnak, a termést, ami megmaradt, s nem égett ki, nincs aki betakarítsa. A gazdaság évek óta a háborúnak termelt, és halált gyártott, és ezt már mindenki megelégette. Az arisztokraták meg csak tétlenül nézték a felőrlődést, ám rendületlenül mentek a frontra, az utolsó pillanatig híven szolgálni és értelmetlenül meghalni. Se életüket, se halálukat nem tudták másként felfogni, mint abban a pózban, és persze abban a birtokban, amelyet a Birodalom számukra garantált. Az új császár a régi vezetéssel láthatóan nem tudott uralkodni a helyzeten. Károlyban már nem volt meg az az erő, ami az öreg császárban még a múlt század magabiztosságát és nyugalomát tudta sugározni minden fellépésében, akármilyen tragikus körülmények között is. A Birodalom, amely még fél éve is sziklaszilárdan látszott állni, az elkerülhetetlen katonai vereséggel hirtelen a szakadék szélére került. És hasonló sors fenyegette országunkat is, amely két évtizede még a millenáris ünneplésekkel a következő ezeréves uralomra készült berendezkedni a Kárpátok koszorújában. A feszültség érezhetően fenyegető lett a politikai térben: a szociálisan elesettek, a kifosztottak és a nemzeti ségek egyként igazságot követeltek. A Tisza elleni merénylet mintegy meteorológiai műszerként jelezte a vihar közeledtét.

De emlékezzetek, noha ma már keserűség visszagondolni, micsoda reményeket merítettünk mi is, és milyen óriási távlatokat kezdtünk megsejteni akkor, amikor sokan az összeomlástól és a szakadéktól rettegetek, és nem voltak képesek tovább látni az orruk hegyénél. Kicsinyhitűek és rövidlátók! – kiáltottuk nekik, és Ady Endre szavaival bátorítottuk magunkat, aki már rég tudta, hogy a forradalom nem csupán elkerülhetetlen, de kívánatos is, ezért halálos ágyán azt a hatalmas feladatot róttá ránk, hogy segítsük az új, igazabb és emberibb Magyar hazát világra segíteni. Úgy hittük mi is, hogy fájdalmas lesz a születés, de annál fényesebb jövő vár a kisdedre. Egy igazságos rend egy igazságra és békevágyra épített új Európában.

Igaz, csekély élettapasztalatommal fordított arányban állt a lelkesedésem, amellyel én

is siettem Pestre október végén a forradalom centrumába, hogy a sokasággal együtt és kitartással vegyek részt az események alakulásában. Micsoda élmény volt a nagyokat hallgatni, és milyen öröm volt megtudni, hogy az új Magyarország már korábban is, mintegy magzatként, formálódott, a nagyobb nyilvánosságtól nem is sejtve. Akikről korábban csak hallottunk, most megelevenedtek: Jászi Oszkár és sokan mások, Ady és Szabó Ervin örökségében, már készülődtek a régi világ összeroppanására. Nem csak a szent szövetség végzetes sorsát látták megpecsételve már jó előre, nem pusztán az elnyomó Birodalom végére apelláltak, hanem képesek voltak hosszabb távon felmérni az összefüggéseket, és tudták, hogy általában is egy demokratikus, igazságos, szociális rendszert kell kiépíteni. És most eljött az idő, a történelmi pillanat, hogy nyílt színen követeljük az új társadalmi rendet, a minden emberhez méltóbbat. És valóban eljött a pillanat, hogy mindannyian együtt hajtsuk végre a politikai változást. Ütött az óra, amikor a szellem végre kilépett a nyilvánosság elé, és megfellebbezhetetlen ítéletet hirdetett. Az ilyen óriási történelmi helyzetet mindenki átérzi. A szellem embere kiáll a tömegek elé, és a szava abban a pillanatban történelmi valóság. A hosszas beszéd végén a két szó: „Kikiáltom a Köztársaságot!”, visszavonhatatlan történelem, amit a sajtó azon nyomban tudat mindenkivel az ország és a világ minden szegletében. Ám most olybá tűnik mindez, mintha száz éve történt volna, vagy talán csak közösen álmodtuk...

Visszatekintve és tárgyilagosan ítélkezve mindazonáltal azt is meg kell állapítani, hogy a kimondott szó a gyakorlati feladatot és a nagyon valódi súlyt is a szereplőkre terhelte. Ám mindazok a szereplők, akik a könyvtárak homályos terében, a súlyos értelemmel telített termekben otthonosan mozgottak, bizonytalanabban lépdeltek a közigazgatás útvesztőjében. Szavuk magabiztos volt, és lelkesítő, de a tömegek nem mindig értették őket, számukra mintha nevetséges lett volna. A könyvtárból kilépve mintha hunyorogva és bizony sokszor esetlenül mo-

zognak volna a politika gyakorlati terepén. A pillanat nagyszerűségét megéltük, a pátosz egy pillanatra Petőfiék és Jókaiék márciusához volt fogható – amely Adynak némely mozdulataiban utoljára még érzékelhető volt, de amelyet, úgy tűnik, a nagy háború végleg magával temetett. Inkább egy kétségtől gyötört, egzaltált, feszült várakozás volt érezhető minden pillanatban, amely a lövészárkokból jöttek testi és lelki sérültségét, a szociálisan elnyomottak éhségét tükrözte, amelyet szóhoz engedett az írástudók lelkesedése. Összességében tapasztalhattuk, hogy mindezek igazság iránti vágya és elégtétel-keresése fűti a szavakat és a tetteket.

Hamar napfényre került, hogy a születésben kihalt szülők, a bécsi császárság és a magyar királyság, súlyos örökséget hagytak az újszülöttre. Noha a forradalom ujjongása egy pillanatra lecsillapította a kétségbeesést, és a sajtó is igyekezett kedvezően hatni, az elbizonytalanodott közigazgatás és az ellátás mindennapos kényszere szinte megoldhatatlan feladatot jelentett az új kormányzat számára. Ehhez járult még a legsúlyosabb és legégetőbb feladvány, a tűzszünet aláírása után a béke feltételeinek tárgyalásos rendezése. Kudarcba fulladt a gróf és a legillusztrisabb társaság utazása Belgrádba, és ez világossá tette az új kormány teljes kiszolgáltatottságát a nemzeti kisebbségeink agitációjának. A kisebbségek elégedetlenségének hullámai erősítést kaptak a határokon túlról is, jóformán minden lehetséges irányból. Már nemcsak a nemzetiségeknek járó jogos elégtétel kérdéséről volt szó, hanem a nemrég létrehozott vagy újfent keletkezőben lévő szomszédos államok gátlástalan imperializmusáról, amelyek diplomáciai ürügyként használták fel testvéreik elégedetlenségét. Legjobb szándékaink kinyilvánítása és a legnagyobbvonalúbb gesztusaink is hiábavalónak bizonyultak: vonatokat biztosítottunk az erdélyi görögkatolikusoknak, ám nem sikerült lojalitásukat visszanyerni. A bukaresti kormány a szászok bizonytalanságát is a román állam érdekei szolgálatába tudta fordítani. Úgy látszott, minden nemzetnek joga van a béke zálogaként meghirdetett önrendelke-

zésre, az egy magyart kivéve, amelyet némelyek mintha a tökéletes megsemmisülésre szántak volna. Ráadásul a szövetségesek kormányai és a világsajtó (amelyet jól szervezett agitáció szított) az új kormányt olyan felelősséggel terhelték a háború megkezdéséért, mintha ma is a geszti bolond és a Habsburgok uralkodnának.

És személyesen is mindenkinek megvolt a maga válsága, mert a történelmi forgatagban valamennyien roppant örvénybe kerültünk, és napról napra dönteni kellett, hogy milyen irányban lehet és kell tovább haladni. Minden reggel új, megdöbbentő híreket hozott az új államok keletkezéséről, amelyek a szomszédságban velünk ellenséges hangnemben fogantak. Lázasan igyekezettünk eligazodni az események forgatagában, és meg akartunk győzni mindenkit, hogy az új kormányzatot támogatni kell. A helyzet egyre csak súlyosabb lett. Ám minden kétségbeesés, a nyugati szövetségesek okozta csalódás további gyúanyagot szolgáltatott a forradalmi lelkesüléshez, és egyre szélsőségesebb nézetek kaptak szárnyra. Noha elkésérítő volt látni, hogy az európai nagyhatalmakat a háború tüze nem tisztította meg az imperializmus pusztító étvágyától, és ezzel együtt nem szabadultak meg a vaksi generálisaitól sem, és a békevágy eleve kudarcra ítéltetett. Viszont számunkra annál világosabbá vált, hogy még radikálisabb változásra van szükség. A régi világ igazságtalanságait nem lehet ugyanabban a rendszerben orvosolni.

Emlékeztek, bizonyára, milyen sokáig ingadoztunk, hogy a bátrabb fellépést sürgetőknek adjunk-e előnyt az idősebb nemzedék mérsékeltebb hangjával szemben. Mert sokan, akik frontot nem jártak, és még inkább a régi században nőttek fel, a szociális demokratákat és a polgári radikálisokat favorizálták, akiknek a németek nyújtották a követendő mintát, Bernstein, Mehring és a sziléziai választási győzelmek, nem utolsósorban pedig az, hogy ők voltak, akik egyetlenként a berlini parlamentben a leghevesebben tiltakoztak a hadüzenet és Belgium megtámadása ellen.

Franciaország is csalódást okozott. Hová tűnt az alig egy nemzedékkel előbb, a porosz háború idején alapított Kommün szelleme? Most úgy tűnt, Európában a forradalmi nemzetek sem tudnak megszabadulni az imperializmus és a nagyhatalmi pozíció iránti nosztalgiától. A háborúban tanúsított gyengeségük okozta presztízsveszteség még tovább fűtötte a bosszú és a nagyravagyás szellemét, és ezért kellett, hogy Közép-Európában a nagy rendcsinálóként mutatkozzanak meg. Úgy tűnt, és ma is úgy látszik, inkább szolgálatukba kívánják hajtani a forradalmi lázat, semmint hogy egy igazságosabb európai rend kimunkálására fordítanak a felszabadult energiákat. A környező országaink új kormányai a szociális éhséget is a magyarországi földek kárára kívánták kordában tartani, a merészebb követeléseket és politikai erőket lecsillapítani. A nagyhatalmak régi szűklátókörűsége és a környező nemzetek újsütetű földétvágya viszont annál inkább fokozta bennünk az ellenállást és a forradalmi tüzet. Mint '48-ban, megint ránk hárult a szabadság és a változás felelőssége, ami felnagyította az áldozathozatalra való készségünket. Ezért aztán a radikálisabbak nyertek mindinkább teret, egyre többen tértek át az új hitre. A gróf – avagy most már az Elnök – is úgy látta, hogy a régi Európa minden hitelét elvesztette. A polgári gazdasági rendszer teljes erkölcsi bukását látta Lukács is, aki belépett a bolsevik pártba, és az addig büszkén viselt *von* előnevét az *elotárs*ra cserélte, még nagyobb büszkeséggel és azzal a szent meggyőződéssel, hogy lesz, ami lesz, de a világot csakis az új világrend válthatja meg.

Mindazonáltal sokan józanságra intettek, és félték a túlzásoktól. Emlékeztek, milyen elkeseredett vitákat folytattunk, és nem egy ízben a családukon belül. A régi szellemenben a tisztességes magyarságra hivatkoztak, és nem tudtak elszakadni a hagyományos értékektől. Az új irodalomból a melankolikus szépséget olvasták, és nem sejtették, hogy milyen világ húzódik a *Nyugat* ambíciói mögött. Vagy ha értették, hát inkább tartottak tőle. Bizonyára a változást félték, és bennünket féltettek. De nem látták be, hogy a régi világ tovább már nem tartható fenn, és számunkra már a szellem emberei mutatták a jövő képeit. A haladást, ma is így gondolom, az októberi forradalom jelentette, és az eljövendőért mi is személyes felelősséggel tartoztunk. Továbbá, akik benne voltak, tudták, az események sodrásában nem is lehetett visszafordulni – akkor jószerevével csak saját magunk irányulására voltunk befolyással, hogy mérsékeltebb vagy szélsőségesebb irányba szándékozunk-e menni.

És előttünk álltak a magyar és az európai szellem legjobbjai, milyen sokan csatlakoztak a forradalomhoz! A legtehetségesebb írók, Móricz és a *Nyugat* nagyjainak tekintélye, nem kevésbé a fiatal nemzedékek forradalmi szelleme süttött minden napilapból. Az égő fáklya Kassák vezetésével az új képzőművészet nyomtatásban is a világ színe elé lépett. A filozófusok, a Pollányi fivérekkel az élen, és a zenei élet nagyjai szinte egyként álltak a forradalom mellé. Kodály és az ifjú lángelme Bartók, és a világban már nevet szerzett Dohnányi is! Az új magyar szellem készen állt,

hogy világra segítse és szellemével táplálja az új, köztársasági Magyarországot.

Ám a valóság megmutatta, hogy a kormány valóban magára maradt, és egyre csekélyebb a mozgáster. A gróf példamutatása a földosztással és Hatvany báró nagyvonalúsága jószerevével követők nélkül maradt, az úri felső osztály azt is tétlenül nézte, hogy esik el Kolozsvár és a többi nagyvárosunk. Világossá vált, hogy nekünk kell megvívniunk a harcot, és legalább megkísérelni, hogy a magyar nemzet, ha szűkösebb határok között is, de igazságos eljárásban részesüljön, és önrendelkezési jogát méltányosan érvényesíthesse. A sorozatos kudarcok miatt azonban a forradalom a szociális kérdésre is Kunék politikájának irányában kényszerült megoldást találni. Ha a nagyméltóságú urak, mondták, birtokaikat és hallatlan vagyonukat nem óhajtják önkéntesen a köz javára felajánlani, akkor kényszeríteni kell őket rá, mert a történelmi igazságosság így diktálja. Igaz, a töméntelen moszkvai pénz és fegyverszállítmányok is az ő érveiket erősítették, hiszen a mérsékeltebbek a szellem hangját hallatták, amely viszont a nagyobb tömegeknek túlságosan bonyolultnak, végeredményben érthetetlennek bizonyult. És tény, hogy a gazdaságpolitikai rendszerek kérdésében maguk sem kínáltak egyértelmű javaslatot a megoldásra, és a helyzet szorításában az elvi állásfoglalások immár kevésnek mutatkoztak. Ámde valamennyien osztották a forradalmi kor igényét, és a lelkesedést készek voltak az új rend megvalósításának szolgálatába állítani, akár azok ellenében is, akik mind ez ideig megdönthetetlennek tűnő hatalmi monopóliumot élveztek.

A forradalom további gyengesége volt, s talán végzetesnek bizonyult, hogy a moszkvai forradalom támogatóit egyre hangosabban az erőszakos megoldásokat hirdették, ráadásul fokozottabb türelmetlenséget mutattak minden egyéb, kivált a mérsékeltebb javaslatok iránt. Különösen a márciusi hatalomváltás után már alig tűrték a megfontoltabb lépésre intőket, az egyezkedési politikára hajlamosakat. A bolsevikok uniformákban szerettek járni, és miután a fő hatalom a

kezükbe került, konfliktusokat kerestek ott is, ahol nem volt, szívesen mutogatták fegyvereiket, és nem haboztak, ha úgy látták, használniuk kell...

Holott a forradalmi erők java része kész volt a Kommünt is követni, gyorsan megszervezték a direktóriumokat, a gyárakban az öngazgatási és segélyezési egységeket, és persze szakadatlan argumentáltak, előszóban és a sajtóban egyaránt. Ebben mi is lelkesen segítettünk, a fiatalok az ország minden pontjáról, akik kevésbé voltunk fegyverbe foghatók. Minden erőfeszítésünkkel igyekeztünk a munkások számára a korábbi minták alapján működő intézményeket, szélesebb szervezeti formákat kidolgozni és terjeszteni. És számosan szinte folyton úton voltunk. Különösen szívesen emlékszem a száguldó népbiztosra, aki Szabadkán olvasóköroket szervezett a munkásoknak, és onnan gyalog jött a forradalmi Budapestre, és legszívesebben gyalog ment volna a világ végére – nem fogom elfeledni, micsoda gyorsasággal tudott talpalni!

Emlékezhettek, mennyire siettünk, állandóan és minden irányban, mert a sietség persze mindannyiunkra jellemző volt. Valóban úgy tűnt, kevés az időnk, talán éreztük a zsigereinkben, hogy a történelem roppant szűkre mérte számunkra a szereplés perceit, amikor teljesíteni kell mindenütt. De mi teljesíteni akartunk, és mindenütt a legtöbbet adni – ami együttal igazolni kívánta mindazt, amit elvettünk a birtokosoktól, mert úgy éreztük, a jó ügy érdekében el kellett vennünk. A legmerészebbek nemcsak a földosztást jelölték meg a látóhatár széleként, de ismerték Marxot és korunk szellemének nagyjait is, és tudták, hogy a szabadelvű állam voltaképpen csak a tőke álcáját nyújtja, és a kegyetlen verseny, amelyet gátlástalan étvágyától hajtva a maximális profit érdekében diktál a társadalomra, végeredményben elidegenítő hatású minden tekintetben. Először is, a tőke elidegeníti az embert a természettől, amelyet csupán nyersanyagnak és erőforrásnak tekint, továbbá elidegeníti embertársaitól is, akikben kizárólag versenytársakat lát, akiket minden erkölcsi aggodalom

nélkül le kell győznie, hogy életben maradjon a munkaerő piacán, ahol végül aztán maga is csak természeti erőforrásként találja magát, és még boldognak is kell lennie, amint eladásra kerül a hatalmas üzemekben, ahol pusztán a gépek meghosszabbított karjaként szolgál a mérhetetlen profittermelésben. A köztulajdonba vétellel az osztályok határai is megdőlnék, és a versengés gyilkos feszültségét a közjó gyarapítására és mindannyi polgár javára lehet átfordítani.

Emlékezzetek, alig pár hónapja milyen lelkesedéssel vettünk részt a szervezésben, hogy a munkásifjaknak és -családoknak biztosítsunk művelődési és kulturálódási lehetőségeket. Sokan közülük most látták először mozgógépes vetítést, most ismerkedhettek a fotográfiával, izgalommal fedezték fel, hogy a technika a közös civilizáció áldásait is hozhatja, nem kizárólag a gépek monoton, lélekölő zaját. Milyen boldogság volt a munkások közönségében hallgatni Balázs Béla és Moholy-Nagy előadásait az új technika művészi lehetőségeiről, kivált mert széles tömegeknek elérhetővé teszi nem csupán a fogyasztást, de egy kevés közpénz ráfordításával az alkotást is. És mekkora öröm volt látni, ahogy az újonnan szervezett munkásklubokban a labdarúgásban pirul a fiatalok arca. Mert a forradalom a szellem igényei mellett nem feledkezett meg a test neveléséről sem. A *rugby* mellett a futball volt az angol munkásosztály génuszának találmánya, ezek nálunk is meghonosodtak, és különösen a labdarúgólígakban népszerűsödtek. Mert ugyan jelen van bennük a verseny szelleme, amely az angolságra amúgy játékosságban is oly jellemző, de itt valóban egyenlő eséllyel vesz részt mindenki a küzdelemben, és a szabályok egyformán érvényesek mindenkire. Viszont az egyén nem csak azáltal lesz sikeres, ha a legjobban alakít a pályán, és egyéni teljesítményével kitűnni igyekszik, de az is szükséges, hogy csapatban, a többiekkel együtt tudjon küzdeni, mert a *team* a közös erőfeszítéssel arathat sikert. A végén persze az öröm is közös – noha legközelebb talán fordul a kocka, és a másik csapat is ugyanabban a boldogságban részesülhet. Ebben az örömben

osztozhattak a mi ifjaink, akik közül sokan csak akkor láttak előtte labdát, ha az úri családok a teniszpálya közelébe engedték őket bámészkodni, vagy alamizsnáért labdát szedni. Milyen más is a tenisz és a golf, az urak egyéni drága passziója, az exkluzív versenyek gőgös győzteseivel!

És alig két hónapja, még júniusban is harcoltunk a Fölvidék legalább egy részének visszavívásáért, ami talán eldöntetlennek tűnt, amíg pánikot nem okoztak a szenegáliak Zólyomnál, kikről aztán kiderült, hogy pusztán maszkírozott csehországi katonák.

Ám ha most, egy év távlatából gondolok vissza az események egyre gyorsuló folyamára, mintha lavina alá temetnének az emlékezet képei, mintha egy évszázad telt volna el, magam is mintha megöregedtem volna, és a saját centenáriumi születésnapomra készülhetnék. Holott a valóságban néhány röpké hónap alatt történt minden – és most mindennek vége. Immár bizonyos, gyengének bizonyultunk a világgal szemben. Vége a hazánknak is, amely a vérszomjra éhes bosszúhiénáinak és a héjáknak van kitéve, hogy visszajöjjenek a szűkös világuk penészvirágaiban gyönyörködők, a Tormay Cecilkék úri közönsége, a képmutató csipkék és színes porcelánfigurinák mögé rejtett unalom. Előttünk meg a bécsi kávéházak, és az óceánjárók...

Ám az könnyen megjósolható, hogy amennyiben a háború utáni világ a régi imperializmus megújult, talán még embertelenebb alakját ölti magára, a választási színjátékok legkülönfélébb színű pártmaskaráiban tetszelegve, az a technika fejlődésével a gazdagabbak még nagyobb vagyonosodásához és a kiszolgáltatottabbak még embertelenebb kifosztatásához fog vezetni. És jaj a világnak, ha a szovjetek forradalma úgyszintén az imperializmus útjára lép. Világviszonylatban is, ha a technika minél fejlődöttebb fokot ér el, de nem az egész emberiség civilizációs és anyagi fejlődését szolgálja, annál inkább az ember ellen fordul, és még embertelenebb körülményeket hoz létre a természetben és a munkában egyaránt.

Nem nehéz megjósolni, úgy a 20. század minden korábnál szörnyűbb halált fog termelni.